

Sogovornice okrogle mize (od leve proti desni): Urška Repar, Urška Jež, Tanja Petrovič, Mateja Habinc, Nina Perger in Jasmina Jerant, moderatorki Urša Valič in Alenka Bartulović (foto: Tina Krašović, 17. 4. 2023).

Dogodek je obiskalo veliko študentk in študentov (foto: Tina Krašović, 17. 4. 2023).

KULTURNA DEDIŠČINA IZ PERSPEKTIVE SPOLA

Poročilo okrogle mize ob Dnevh enakosti spolov na Filozofski fakulteti 2023

V okviru Filozofske fakultete so že tretje leto zapored potekali Dnevi enakosti spolov, s katerimi želijo organizatorke in organizatorji tematizirati različna vprašanja (ne) enakosti spolov tako v akademskem prostoru kot v družbi na splošno. Uresničevanje enakosti spolov je pomemben cilj strateških dokumentov Filozofske fakultete – maja 2020 je senat Filozofske fakultete na pobudo Komisije za kakovost sprejel *Načrt za uveljavljanje enakosti spolov UL FF* (glej Načrt 2020). Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani redno sodeluje pri pripravi in izvedbi aktivnosti ob Dnevh spolov. V letošnjem letu smo v ponedeljek, 17. aprila 2023, pripravili dva dogodka: predavanje magistre Tjaše Franko o feminističnem organiziranju proti femicidu v Oaxaci v Mehiki ter okroglo mizo o kulturni dediščini iz perspektive spola, ki se ji bom posvetila v nadaljevanju. Okroglo mizo Kulturna dediščina iz perspektive spola sva zasnovali Alenka Bartulović in Urša Valič, predvsem s mislijo na vključevanje perspektive spola v pedagoški proces ter vključevanje teorij antropologije spola, feminizma ter teorij LGBTQI+ v razprave in razumevanje kulturne dediščine. Kot problematično se kaže že samo etimološko izhodišče dediščinskega diskurza: izraz »dediščina«, čeprav ženskega spola, tako v slovenščini kot v nekaterih tujih jezikih – *patrimony*, *patrimoine*, *patrimonio* – kaže na vertikalno linijo dedovanja, ki se je prenašala predvsem

po moški liniji deda ali očeta,¹ po drugi strani pa nakaže izhodišče praks, ki je skozi zgodovino reproduciralo možnosti, da so se z dediščino ukvarjali večinoma moški in da je bila dediščina žensk povečini prezrta. Pri zasnovi okrogle mize sem se kot avtorica oprla na nekaj del, ki so pomembno vplivala na razumevanje spola na področju dediščine in muzejskega dela. Leta 2020, v času pandemije – ne naključno, saj so se v tem obdobju pokazale kot najbolj ranljive predvsem ženske – sta konvencionalne poglede na spolno nediferencirano in nevtralno razumevanje dediščine poskušali zamajati dve pomembni tematski številki revije *Museum International*, ki jo izdaja Mednarodni muzejski svet ICOM. Naslavljali sta vprašanje (ne) enakosti spolov in muzejev (glej Remer 2020; Chantrain in Burlon Soares 2020).² Zbornika sta tematizirala, kako in na kakšen način razumeti perspektivo spola v muzejih, na primer, kako predstaviti dediščino žensk in skupnosti LGBTQI+, kako razumeti dediščino v okviru feministične, LGBTQI+ oz. kvir teorije ter kako odpravljati neenakosti med spoloma v muzejskem delu. V Sloveniji pa je marca 2022 Muzej novejšje zgodovine Celje izdal zbornik prispevkov k občasni razstavi (*P*)ostati ženska avtorice,

1 Na okrogli mizi se je dr. Bartulović nekoliko ironično vprašala, ali bi določen preskok pri razumevanju spolne perspektive dediščine morda naredili z izrazom »babiščina«.

2 Bruno Burlon Soares je bil tistega leta tudi predsednik sveta za muzeologijo (ICOFOM) pri ICOM.

* Urša Valič, dr. etnologije in kulturne antropologije, docentka, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; ursa.valic@ff.uni-lj.si.

urednice, kulturne antropologinje in kustosinje Urške Repar, ki ponuja odličen razmislek in feministični pogled na delo v muzejih.

Pri izbiri sogovornic sva se avtorici odločili, da izbereva predvsem tiste ustvarjalke in raziskovalke, ki so pomembno sooblikovale dediščinski diskurz v preteklih letih. Na okrogli mizi so tako sodelovale Urška Jež iz društva Mesto žensk, soavtorica projekta Ženske o ženskah, Jasmina Jerant, magistrica politologije in doktorska raziskovalka univerzalnega temeljnega dohodka, avtorica feminističnih tur po Ljubljani, Urška Repar, kustosinja Muzeja novejših zgodovine Celje, Nina Perger, raziskovalka nebinarnih spolnih in seksualnih identitet s Fakultete za družbene vede v Ljubljani, Tanja Petrović, predstojnica Inštituta za kulturne in spominske študije ZRC SAZU in predavateljica na Podiplomski šoli ZRC SAZU, ter Mateja Habinc, predavateljica na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo v Ljubljani.³

Okroglo mizo smo odprle z izhodiščem, ki je objavljeno na spletni strani društva Mesto žensk in projekta Ženske o ženskah: »Če želimo ženske imeti svojo zgodovino, jo moramo pisati same.« O pomenu teh besed nas je razsvetlila Urška Jež. Povedala je, da v Mestu žensk zbirajo, dokumentirajo in arhivirajo produkcijo ženskih ustvarjalok in kolektivov, ki so se ukvarjali z enakostjo spolov, saj se jim zdi pomembno, da sta zabeleženi ustvarjalnost in produkcija žensk, ki sta v družbi nemalokrat spregledani. Pripravile so tudi izobraževalne materiale za mladino in odrasle, npr. v obliki igralnih kart ali pa izletniških poti in vodnikov, ki ljudi na prijeten način seznanijo z dosežki žensk. Jež je izpostavila zbornik izletov po Sloveniji z naslovom *Po svoji poti* (Hvala 2021), s pomočjo katerega je mogoče spoznavati že znane turistične kraje po Sloveniji z vidika življenjskih zgodb posameznic, ki so ženskam na Slovenskem utirale pot v boljše življenje. Soavtorica zbornika je bila tudi Jasmina Jerant, ki je sodelovala pri nadgradnji turističnih produktov ter sooblikovala Feministične ture v Ljubljani in z letošnjim letom tudi v Gorici. Osnovni vzgib za pripravo tur je bilo zagotovo pomanjkanje spomina na ženske v javnem prostoru. S tem, ko so njihove zgodbe poiskali in preoblikovali v kulturno-turistični produkt, so na poljuden način zabeležili njihovo aktivno vlogo v prostoru, jo zbudili iz sna kolektivnega spomina ter s tem oblikovali tudi politično izjavo (*statement*), ki dejansko spreminja javni prostor in odnos do (ne)enakopravnosti spola v njem. Jerant je povedala, da je zgodbe o ženskah črpala iz knjige *Pozabljena polovica* (Šelih idr. 2007), se nato poglobila v raziskovanje življenjskih zgodb in našla

ogromno neobjavljenega gradiva, kar priča o razsežnosti kolektivne pozabe. S pristopom zgodbarjenja (angl. *story-telling*) je njihove življenjske zgodbe aktualizirala, da bi se dotaknile poslušalcev oz. udeležencev. Tako so se zgodbe vtisnile v njihovo zavest, zaradi česar so se jim obiskani kraji odtlej zdeli drugačni. Izpostavila je pomemben vidik, da je treba poleg ozaveščanja o ženskih zgodbah izpostavljati tudi pogled iz ženske, feministične perspektive. Kot primer je predstavila bridko zgodbo Ane Jelovšek kot protitež romantiziranemu opevanju neuslišane ljubezni med Julijo Primic in Prešernom, kar nas poveže do drugačnega razumevanja zgodovine.

Poleg javnega prostora imajo pri izobraževanju in ohranjanju kolektivnega spomina pomembno vlogo tudi muzeji. Urška Repar je izpostavila, da se ji zdi zelo povedno to, da se muzejski poklic danes feminizira, a se kljub temu večina žensk v muzejih pravzaprav ukvarja s temami, ki ne nagovarjajo ženskih vsebin. To se ne odraža samo na razstavah, ampak tudi v zbirkah, arhivih, dokumentacijah, fototekah, kjer praktično ni zgodovine žensk. Poleg tega je to problematiko težko naslavljal – ne samo zato, ker ženske niso prisotne v kolektivnem spominu, temveč tudi zato, ker je tudi med samimi muzealkami težko najti sogovornice, saj prevladuje prepričanje, da je razumevanje muzejskega prostora in muzealij spolno nevtravno ter se ga zato ne problematizira. Prav s tem namenom se je Repar lotila priprave razstave (*P)ostati ženska*, v kateri se je spraševala o razsežnosti in perspektivi spola v muzeju (kako se lahko določene predmete interpretira iz perspektive spola oz. feministične teorije),⁴ pa tudi razkrivala teme, kot so nasilje nad ženskami, splav, žensko delo, deklitstvo ipd., ki so pomemben del naših življenj, a jih muzeji ne predstavljajo in ne zbirajo gradiva o njih. Povedala je tudi, da so razstavo v večini obiskale ženske, manjšina moških pa je tja prišlo po službeni dolžnosti, kar je prav tako problematično, a se je na drugi strani morda tudi zato razstavni prostor odprl kot varen prostor za izražanje izkušenj žensk. Muzeji so navsezadnje diskurzivni prostori, ki pomembno vplivajo na to, kaj je za družbo pomembno, da se ohranja in razstavlja, na tak način pa tudi vplivajo na ustvarjanje (kolektivne) identitete.

Nina Perger je izpostavila problem raziskovanja, dokumentiranja in predstavljanja zgodovine oseb, ki se opredeljujejo kot osebe z nebinarnimi spolnimi in seksualnimi identitetami. Govorimo o osebah, ki presejajo konvencionalni spolni in seksualni binarizem oz. prevladujoče družbeno prepričanje, da imamo dva komplementarna biološka spola, ki se enostavno pretvarjata v družbene spole (femi-

3 Moderatorki je publika povprašala, zakaj na okrogli mizi sodelujejo samo ženske. Na okroglo mizo so bili kot govorniki vabljeni tudi moški, ki pa so sodelovanje zavrnili zaradi nezadostnega poznavanja tematike, poleg tega pa sva se zavestno odločili, da tokrat prostor nameniva samo ženskim sogovornicam.

4 Kot primer je navedla, da v muzeju pogosto govorijo o pomembnih moških, ki so bili lastniki tovarne loncev Emo, le malokrat pa povedo, da so lonce izdelovale izključno ženske, ali pa o tehtnicah Libela, ki so jih prav tako izdelovale ženske in so vse tudi nosile ženska imena. Poudarila je, da muzej tega ne problematizira.

nilno, maskulino) in ki sta med seboj izključujoča (lahko smo le ženske ali le moški).⁵ Največ težav pri beleženju in preučevanju preteklosti teh tipov identitet oz. spolnih praks imamo ravno zaradi družbenega nerazumevanja spolne in seksualne nebinarnosti – tako smo npr. koncept transspolnosti začeli uporabljati šele od 90. let 20. stoletja dalje. To pa še ne pomeni, da tega pojava v zgodovini ni bilo: spolna nebinarnost v preteklosti ni bila javna (podobno velja še danes) – bila je marginalizirana in ni bila poimenovana. Načini marginaliziranja so se seveda v skladu z družbenimi normami tudi spreminjali: od izrazite kriminalizacije 18. stoletja so se npr. v 19. stoletju začeli premikati v smer medikalizacije, s tem pa so se spremenili tudi načini sankcioniranja oz. medikaliziranja. Določen vpogled v družbeno-kulturne prakse nam seveda dajo materializirane oblike marginalizacije, npr. policijski in medicinski zapisniki, vendar gre pri tem še vedno za pogled na zgodovino Drugega. Poleg tega so bile te prakse največkrat poenostavljene in vključene v razumevanje dominantnega imperativa LGBTQI+, v katerem pa so bile ponovno marginalizirane. Rekonstrukcija zgodovine in razumevanja dediščine nekonvencionalnih, nebinarnih identitet in praks ne bi bila mogoča brez sodelovanja samih pripadnikov teh skupnosti. V slovenskem prostoru smo sicer imeli nekaj muzealizacij oz. razstav gibanja LGBTQI+ v okviru Parade ponosa, v sami skupnosti transspolnih oseb pa je Perger navedla razstavo fotografij transspolnih oseb.⁶ Nimamo pa podobne institucije, kot je Muzej transologije (glej Muzej transologije), ki je gostoval z razstavo v muzeju v Brightonu (glej Muzej v Brightonu). Muzej transologije poleg arhiva vključuje zbirko običajnih objektov, ki pa imajo za transspolne osebe izrazito velik pomen.⁷ V zvezi z razumevanjem identitet smo se nazadnje dotaknile še pojma interseksionalnosti, torej razumevanja družbenih kategorij spola v razmerju do drugih družbenih kategorij – starosti, razreda, barve kože ipd. Tanja Petrović je ob tem zelo dobro izpostavila problem strukturne neenakosti tako žensk kot moških. Povedala je, da so strukturne spremembe in izborjeni dosežki (npr. pravica do splava) v Jugoslaviji nedvomno pomagali pri emancipaciji žensk in moških (npr. tistim iz ruralnih območij pridobivanje univerzitetne izobrazbe). Ob tem so se ohranjali določeni patriarhalni in

tradicionalni vzorci, ki niso nujno nasprotovali uvedenim spremembam, temveč so jih lahko v nekaterih primerih tudi dopolnjevali.⁸ Današnji pogled na jugoslovanski sistem je sistemsko skonstruirana zgodba o propadu in neuspehu, do katerega pa moramo biti kritični ter ga s sinhronimi in diahronimi primerjalnimi pogledi primerno ovrednotiti. Petrović nas je opozorila, da je treba preteklost vedno obravnavati v kontekstu in konkretno, torej prisluhniti izkušnjam ljudi. Nazadnje se je dotaknila tudi arhivskega obrata v humanistiki. Izpostavila je problematiziranje in dekolonizacijo arhivskega gradiva kot dela hegemonne zgodbe, povezane z izključevanjem in ustvarjanjem nacionalnih prostorov. Problem arhivskega gradiva in celotnega zgodovinopisja je povezan z materializacijo preteklosti oz. z gradivom: to gradivo ni nekaj, kar nam preprosto govori o preteklosti, ampak gre za selektivno in izbrano gradivo, ki je nastalo v kontekstu hegemonne nacionalne imaginacije oz. ustvarjanja skupnosti. Način, na katerega ustvarjamo arhive, je ključnega pomena za družbeno prihodnost. Petrović je izpostavila knjigo Ann Cvetkovich *Arhiv čustev (An Archive of Feelings, 2003)*, v kateri avtorica obravnava lezbične skupnosti v ZDA in trdi, da morajo biti čustva inherenten del arhiva, zato, tako Petrović, je razlikovanje med arhivi ter subjektivnimi, selektivnimi spomini nesmiselno. Nazadnje je podala še kritiko feminističnega pogleda (in tudi okrogle mize), ki v ospredje postavlja zgolj in samo ženske. Ko govorimo o spolu, moramo govoriti tudi o moških, saj s kategorijami, ki zadevajo moškost (npr. homogenizirana, militarizirana, toksična moškost), operiramo veliko bolj lahko in velikokrat spregledamo druge koncepte. S sodobnimi pristopi participatornosti, ki so bili prav tako omenjeni na okrogli mizi, je treba ustvarjati prostore, v katerih se prepoznavamo in znamo govoriti drug o drugem, brez objektivizacij in vrednostnih zaključkov. Za zaključek okrogle mize pa smo Matejo Habinc vprašali po vrednotenju slovenske etnologije in kulturne antropologije na področju dediščine. Pri svojem odgovoru se je oddaljila od perspektive spola, a opozorila na razmerja moči pri razumevanju dediščine, ki so prav tako pomembna. Predstavila je pojem dediščinjenja kot procesa izbora, vrednotenja, selekcije in poblagovljenja dediščine ter se osredotočila na kritiko reprezentacije dediščine v Unescovih registrih. Ti ponujajo izkrivljeno podobo dediščine, ki se lahko razlikuje od živitih kulturnih praks v preteklosti in razumevanja njihovih pojavnosti v sodobnosti. Unesco svoje sezname gradi na skrbni selekciji praks v luči lastnih moralnih pogledov, in Habinc pravi, da gre za »higienizacijo« dediščine, da bi jo uvrstili na seznam. V družbi in v

5 V seksualni nebinarizem Perger uvršča tudi aseksualnost, saj ta zajame temeljno predpostavko, da smo ljudje seksualna bitja in da konkretne seksualne želje realiziramo v spolnih praksah.

6 Perger sicer ni povedala, za katero razstavo ter avtorja oz. avtorico je imela v mislih, vendar gre po vsej verjetnosti za razstavo fotografij Jasne Klančičar in asistentke Maje Ličen z naslovom 30", ki je vključevala portrete transspolnih in cispolno nenormativnih oseb. Razstava je nastala leta 2017 v okviru Zavoda Transfeministična iniciativa TransAkcija ob dnevu vidnosti transspolnih oseb.

7 Npr. od prve šminke, ki jo je transspolna oseba dobila od svoje sestre in ki nosi zgodbo o pripoznavanju spola transspolne osebe, do pripomočkov, ki izražajo spolne preference in identitete.

8 Med drugim je navedla primer sodelavke Ane Hofman, ki je delala raziskavo med vaškimi ženskami v okolici Niša v južni Srbiji ter pokazala, kako jim je vzdrževanje tradicionalne podobe žensk s folkloro in drugimi dejavnostmi omogočalo tudi emancipacijo (npr. lahko so potovale in niso bile pod nadzorom svojih družin).

stroki sicer vlada konsenz, da nismo za ohranjanje tradicij, ki škodujejo določenim skupnostim, ter da smo proti spodbujanju nasilja, konfliktov in vrednot, ki niso sprejemljive. Vendar pa so z namenom, da določena dediščina pride na sezname, v postopkih nominiranja velikokrat odstranjene (npr. temačna dediščina) in zamolčane negativne prakse.⁹ Zato se je treba vprašati o razmerjih moči pri konstrukciji dediščine oz. o tem, kdo so tisti, ki neko dediščino deklarirajo kot kontinuiteto skupnosti in kako s tem postopati. Na zadnje vprašanje, na kakšen način raziskovati segmente dediščine, ki so spolno diskriminatorni, tudi nasilni, je Habinc odgovorila, da o tem v stroki nimamo enotnega stališča. Spogledujemo se z dvema pristopoma hkrati, po eni strani kot nevtralni, neangažirani opazovalci, ki v marsikateri praksi, ki jo opazujemo, presegamo same sebe (lastne vrednote in prepričanja), po drugi strani pa ta pogled na dediščino reflektiramo, kot reflektiramo tudi lastne raziskovalne pozicije.

Z okroglo mizo smo želeli študentkam in (redkim) študentom kot bodočim strokovnjakinjam in strokovnjakom ponuditi različne poglede na razumevanje kulturne dediščine skozi perspektivo spola. Žal pa smo se z obsežnim izborom gostij vsake tematike zgolj dotaknili – upam, da dovolj, da smo v njih spodbudili kritično željo po raziskovanju drugačnih možnih interpretacij in predstavitev dediščine. Okrogla miza je dostopna na YouTubov kanalu Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo pod naslovom *Dnevi enakosti spolov FF 2023: Okrogla miza Kulturna dediščina iz perspektive spola* (glej Filozofska fakulteta).

Literatura in viri

CHANTRAIN, Renaus in Bruno Burlon Soares (ur.): *LGBTQI+ Museums. Museum International*, 72/3–4, 2020.

CVETKOVICH, Ann: *An archive of feelings: Trauma, sexuality and lesbian public cultures*. Durham: Duke University Press, 2003.

HVALA, Teja (ur.): *Po svoji poti: 25 izletov po zgodovini žensk*. Ljubljana: Mesto žensk, 2021.

MUZEJ TRANSOLOGIJE: Museum of Transology, spletna stran muzeja; <https://www.museumoftransology.com>, 29. 8. 2023.

MUZEJ V BRIGHTONU: Brighton Museum & Art gallery | 20 July 2017 to 3 June 2018, katalog ob razstavi Museum of transology; <https://static1.squarespace.com/static/5eda7f57999f2b19d0aa4bf2/t/5ee6825e945e9b489ad507e7/1592164966307/MoT+BMAAG+Booklet.pdf>, 29. 8. 2023.

NAČRT: Načrt za uveljavljanje enakosti spolov na UL FF. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2020; https://www.ff.uni-lj.si/sites/default/files/documents/NES%20ULFF_po%20senatu.pdf, 29. 8. 2023.

FILOZOFSKA FAKULTETA: Dnevi enakosti spolov FF 2023: Okrogla miza Kulturna dediščina iz perspektive spola. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Posnetek okrogle mize na portalu YouTube; <https://www.youtube.com/watch?v=PRRCawnhGck>, 29. 8. 2023.

REMER, Ashley E. (ur.): *Museums & Gender. Museum International* 72/1–2, 2020.

REPAR, Urška (ur.): *(P)ostati ženska: zbornik prispevkov k občasni razstavi*. Celje: Muzej novejšje zgodovine, 2022.

ŠELIH, Alenka, Milica Antić Gaber, Alenka Puhar, Tanja Renner, Rapa Šuklje in Marta Verginella: *Pozabljeni polovica: Portreti žensk 19. In 20. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Založba Tuma in SAZU, 2007.

⁹ Omenila je izbris karnevala v Belgiji, kjer so več let upodabljali skupino Judov v črnih opravih s krivimi nosovi.